

РОЗДІЛ I

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПРОСТІР

УДК 376 (075.320)

В. Е. Болдирєва,
*здобувач кафедри педагогіки
та управління навчальними закладами*

ІНТЕГРАЦІЯ І ІНКЛЮЗІЯ ЯК ОСНОВНІ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито зміст понять інтеграції і інклюзії в освіті як сучасних форм навчання дітей з особливими потребами в масових школах.

Ключові слова: інтеграція, інклюзія, інклюзивне навчання, діти з особливими потребами.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні значно зріс інтерес до спільного навчання дітей з різними потребами в єдиному освітньому середовищі.

На державному рівні приймаються положення та законодавчі акти, які забезпечують і гарантують отримання якісної освіти учнями з особливостями психофізичного розвитку в масових школах за місцем проживання, створення умов для реалізації їхнього творчого потенціалу та розвитку індивідуальних здібностей.

Пройшовши складний шлях від принизливого для всіх осіб із порушеннями психофізичного розвитку стану «непотрібних» для суспільства людей через сегрегацію та інтеграцію, ідея інклюзивно-

го навчання, що полягає в доступності освіти для всіх без винятку дітей із різними потребами, поступово впроваджується в багатьох масових школах, міст і районів нашої країни, визначаючи цей напрям, як найбільш прогресивний в освітній політиці держави.

У Наказі Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» зазначено, що «успішне запровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення нормативно-правової бази у відповідності до міжнародних договорів у сфері прав людини, реалізації та поширення моделі інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах».

Завдяки створенню інклюзивного освітнього простору, діти, чий особливі потреби виходять за межі загальноприйнятої норми, мають можливість не тільки отримати гідну освіту, а й відчутти себе повноцінними членами шкільного колективу, а згодом стати повноправними громадянами своєї країни, що мають однакові для всіх права та обов'язки незалежно від своїх можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми освітньої інтеграції і інклюзії цікавили багатьох вітчизняних (Ю. Богінська, Л. Будяк, Л. Вавіна, Н. Ворон, Р. Дименштейн, І. Зверева, Т. Ілляшенко, А. Капська, Н. Мирошніченко, А. Мудрик, Ю. Найда, Н. Софій, С. Хлебик та ін.) і зарубіжних (Д. Барбер, Т. Бут, Ч. Веббер, Д. Деппелер, М. Кинг-Сирс, Т. Лорман, Т. Міттлер, Д. МакГі-Річмонд, К. Стафофорд, Д. Роза, Д. Харві та ін.) вчених.

Актуальність і необхідність соціальної, культурної та освітньої інтеграції та інклюзії дітей з особливостями розвитку в системі суспільних відносин підкреслюється в роботах А. Колупаєвої, М. Малофєєва, Н. Назарової, С. Шевченко, Н. Шматко, М. Чайковського та ін. У дослідженнях І. Бгажнкової, В. Бондаря, Л. Волкової, І. Гілевич, В. Засенка, Г. Махортової, Т. Сак, В. Синьова, Л. Тигранової, Л. Шипіциної особлива увага приділяється питанням надання практичної допомоги особам з обмеженими можливостями під час їхньої інтеграції в суспільство, вивчення спеціальних умов успішної інклюзії, визначення основних напрямів по включенню дітей з особливостями в розвитку у загальноосвітній процес.

Однак, незважаючи на достатню кількість інформації з питань включення дітей з особливостями в розвитку до єдиного освітнього простору, ставлення до спільного навчання учнів з різними потребами неоднозначне. Багато вчителів не розуміють різниці між поняттями інклюзія та інтеграція, вважаючи їх словами-синонімами, не приймають основних положень інклюзивної освіти, негативно реагують на можливість навчання особливої дитини з усіма учнями в класі.

Мета статті — дати загальну характеристику понять інтеграції та інклюзії як найбільш сучасних форм навчання дітей з особливими потребами в умовах масових навчальних закладів, розкрити сутність процесів інклюзії та інтеграції в освіті.

Виклад основного матеріалу. Ще зовсім недавно основною формою навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку була система інтернатних та спеціальних загальноосвітніх установ.

Відсутність законодавчої бази для альтернативного здобуття освіти особами, які мають певні особливості в розвитку, обмежувала їх навчання тільки спеціалізованими закладами.

Означений вид здобуття освіти виправдовував себе на певному етапі розвитку суспільства, створюючи деякі переваги для корекції різних психічних і фізичних порушень у дітей, розвиваючи дитину відповідно до її можливостей, і, порівняно з повним запереченням навчання аномальних дітей, був досить прогресивним.

Наявність підготовлених педагогів, які володіють методами та прийомами навчання і підтримки «особливих» дітей в умовах спеціалізованих навчальних закладів, розроблені й апробовані навчальні плани і методики для корекції різного виду порушень, солідна матеріальна база, що забезпечує можливість дітям цілодобово перебувати під наглядом фахівців, створили умови для отримання певних навичок, необхідних для подальшого самостійного життя. Однак, попри переваги даного виду здобуття освіти, були виявлені й певні недоліки такого навчання: більшість учнів унаслідок тривалого перебування поза домом опинилися відірваними від сім'ї і родичів, обмежувалися їхні контакти з друзями, відчувалися складнощі у спілкуванні з однолітками, які нормально розвиваються, та оточуючими їх людьми.

Отримані поза соціумом знання і вміння не могли допомогти їм цілком адаптуватись у суспільстві, підготуватися до подолання неминучих життєвих труднощів, а отже, реалізуватися повною мірою як рівноправні і повноцінні члени суспільства.

Із зростанням економічного, політичного і соціокультурного розвитку суспільства відбуваються значні зміни й у державній освітній політиці відносно людей, які, за певними критеріями, відрізняються від більшості. Метою спеціальної освіти стає забезпечення повноцінного та гідного життя осіб з особливостями психофізичного розвитку, їхньої підготовки до активної участі у житті суспільства, включення в соціальні відносини.

На зміну спеціалізованому навчання приходять нові, більш прогресивні форми здобуття освіти — інтеграція та інклюзія.

У словнику іноземних слів «інтеграція» (від лат. *integratio* — відновлення, заповнення; *integer* — цілий) означає об'єднання в єдине ціле будь-яких частин, елементів; процес взаємного пристосування й об'єднання.

У документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» пишеться: «...інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія — це політика і процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах».

Інтеграція в освіті — це одна з форм навчання, за якої учні з особливими освітніми потребами основний час проводять у звичайних класах разом з іншими дітьми і якийсь час — окремо, в умовах особливим чином організованого освітнього процесу, де їм надаються встановлені освітні послуги, медична, психолого-педагогічна та соціальна індивідуалізована допомога.

Модель інтегративного навчання обґрунтовується тим, що кожна дитина, з будь-якими порушеннями психофізичного розвитку, має такі ж самі потреби, як і всі члени суспільства, і повинна вести життя, максимально наближене до нормального. Найкращим місцем для розвитку дитини з особливими потребами є рідний дім, тому їй має бути надана можливість виховуватись у сім'ї та отримувати гідну освіту, незалежно від її психофізичного стану.

Мета інтеграції в освіті — залучити дітей з різними можливостями у вже сформоване шкільне життя і шкільну структуру, допомогти вписатись у вже існуючу модель навчання. При цьому успішність інтегрованого навчання визначається, головним чином, готовністю дитини до навчання в умовах освітньої школи, тобто наявністю в неї відповідного віковій нормі або близького до неї рівня психофізичного та мовного розвитку, що дає змогу дитині опанувати загальноосвітній

стандарт у строки, передбачені для дітей, що нормально розвиваються. Вважається, що при інтегративній моделі навчання дитина повинна оволодіти програмою загальноосвітньої школи, прийняти існуючі норми, дотримуватися їх і бути рівною з усіма.

Розглядаючи освітню інтеграцію як певний перехідний етап на шляху до інклюзії, можна відмітити основну перевагу даної форми навчання — це перехід учнів зі спеціалізованих у масові школи за місцем проживання. Можливість здобуття освіти без «відриву» від родини і друзів, розвиток у середовищі здорових однолітків сприяють формуванню комунікативних навичок та соціокультурної активності, що згодом може допомогти їм у більш успішній адаптації та соціалізації в суспільстві.

Будучи закономірним етапом розвитку системи спеціальної освіти в багатьох країнах світу, інтеграція, на думку Н. Малофєєва і Н. Шматко, багато в чому визначає долю дітей із порушеннями психофізичного розвитку, даючи їм шанс визначитися в суспільстві, розкрити потенційні можливості, здатність самостійно вирішувати свої проблеми. «Етап цей пов'язаний з переосмисленням суспільством і державою свого ставлення до інвалідів, з визнанням не тільки рівності їхніх прав, а й з усвідомленням суспільством свого обов'язку забезпечити таким людям рівні з усіма іншими можливості у різних сферах життя, включаючи освіту» [2, 65].

Однак, незважаючи на те, що інтеграція є однією з провідних моделей навчання, істотним недоліком її виступає необхідність дітям із порушенням психофізичного розвитку пристосовуватися до вимог всієї системи освіти, яка загалом залишається незмінною, неадаптованою до навчання даної категорії учнів.

Інтеграція, по суті, припускає, що дитина з особливими освітніми потребами має бути готовою для прийняття її школою та суспільством, тобто відповідати стандартам системи освіти, і не враховує її індивідуальності. Тому фізично присутня на заняттях у класах, дитина фактично виключена з процесу навчання. А оскільки інтегроване навчання може бути показане лише тій частині дітей, рівень психофізичного розвитку яких відповідає або близький до вікової норми, то виникає проблема диференційованого відбору дітей для інтегрованого навчання та їх подальшого супроводу. Звідси випливає, що певна частина учнів, які не пройшли відбору, виключається з системи навчання в масових школах, і це порушує права кожної людини,

незалежно від її здібностей і можливостей, на здобуття освітніх послуг за місцем проживання.

Крім цього, в багатьох освітніх установах не створено відповідних умов для реалізації моделі інтегрованого навчання, відсутній обов'язковий корекційний блок, який має функціонувати паралельно із загальноосвітнім, недостатньо фахівців, здатних надавати ефективну кваліфіковану допомогу не тільки дитині з особливостями психофізичного розвитку, а й педагогам, готуючи їх методично і психологічно до роботи з інтегрованими в загальноосвітні школи дітьми з особливими освітніми потребами.

Наразі інтеграція поступово розвивається до більш радикальної концепції інклюзії. «Англійське дієслово *inclusion* перекладається так: як утримувати, включати, мати місце у своєму складі. Тому *inclusion* є терміном, який відображає нові погляди не лише на освіту, але й на місце людини в суспільстві» [4, с 358].

«Інклюзія — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті» [1, с 10]. Інакше кажучи, інклюзія, даючи можливість кожному члену суспільства зробити свій вибір з усіх аспектів повсякденного життя, дозволяє кожній людині повноправно брати участь у житті суспільства згідно з її бажанням.

«Інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу» [1, с 10].

В основі інклюзивного навчання лежить право на освіту, проголошене ООН у Загальній декларації прав людини в 1948 р. Принцип інклюзивної освіти викладено в Саламанкській декларації, прийнятій і схваленій у 1994 р. 92 країнами світу: «Звичайні школи повинні приймати всіх дітей незалежно від їх фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, лінгвістичного або іншого стану і створювати їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих, в першу чергу, на потреби дітей».

У розумінні ЮНЕСКО інклюзія — це не лише навчання дітей з особливими потребами в єдиному загальноосвітньому середовищі, а й активна участь усіх дітей шкільного віку в повноцінному навчальному процесі, це рівні можливості для здобуття якісної шкільної освіти і, головне, можливість для всіх вчитися жити разом.

Ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей, що мають особливі освітні потреби, стає провідною в політиці більшості країн світу.

В основу практики інклюзивної освіти покладена ідея прийняття індивідуальності кожного окремого учня. Тому інклюзивне навчання, з одного боку, має бути організовано таким чином, щоб задовольнити особливі потреби кожної дитини, а з іншого — передбачати його самостійну активну участь у процесі отримання знань.

Усі здатні вчитися. І найкращий доказ цьому — інклюзивні школи: школи, які визнають, що нормальний розвиток не є «нормою»; школи, що враховують потреби всіх дітей та індивідуальність кожної дитини; школи, в яких кожен відчуває свою причетність і свою затребуваність; школи, в яких метою навчання є допомога дітям розвиватися і знаходити своє місце в суспільстві незалежно від потенційних здібностей і можливостей.

Визначаючи інклюзію як реформу, яка підтримує і вітає відмінності і особливості кожного учня, в Саламанкській декларації наголошується на тому, що «школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, створення сприятливої атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх; більше того, вони забезпечують реальну освіту для більшості дітей...» [3].

Можливість навчати всіх без винятку дітей в єдиному освітньому просторі означає прийняття моделі інклюзивної школи як способу дії не тільки в межах освітньої системи, а й усього суспільства загалом.

На відміну від інтеграції, яка передбачає адаптацію дитини до вимог системи освіти, інклюзивне навчання полягає в адаптації системи до потреб дитини. Здобуваючи освіту в умовах інклюзивного простору, діти з особливими потребами з самого початку є частиною шкільної системи і не потребують будь-якої спеціальної адаптації до неї.

Висновки. Інклюзію, таким чином, правомірно розглядати як ширший процес інтеграції, який передбачає доступність освіти для кожної дитини і розвиток загальної освіти внаслідок пристосування до різних потреб всіх дітей.

Однак, варто зауважити, що інклюзія і інтеграція, будучи провідними тенденціями сучасного етапу розвитку системи освіти, не повинні підмінити собою систему в цілому. Кожна дитина, незалежно від своїх особливостей — фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи мовних, повинна мати можливість реалізувати своє право на навчання в будь-якому типі освітнього закладу і отримати при цьому гідну й якісну освіту.

В статье раскрывается содержание понятий интеграции и инклюзии в образовании как современных форм обучения детей с особыми потребностями в массовых школах.

Ключевые слова: интеграция, инклюзия, инклюзивное обучение, дети с особыми потребностями.

The article reveals the content of the concepts of integration and inclusion in the education of contemporary forms of teaching children with special needs in regular school.

Key words: integration, inclusion, inclusive education, children with special needs.

Література

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / Кол. авторів: А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. За заг. ред. Л. І. Даниленко. — 2-ге вид., стереотип. — К. : ФО-П І. С.Парашин, 2010. — 128 с
2. *Малофеев Н. Н.* Интегрированное обучение в России: задачи, проблемы и перспективы [Текст]. / Н. Н. Малофеев // Особый ребенок. Исследования и опыт помощи: науч.-практ. сб. — М., 2000. — Вып. 3: Проблемы интеграции и социализации. — С. 65–73.
3. Саламанкская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. — Саламанка. Испания, 7–10 июня 1994 г. — К., 2000. — 21 с.
4. Специальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Белякова и др.; под ред. Н. М. Назаровой. — 2-е изд., стереотип. — М. : Изд. центр «Академия», 2001. — 400 с.